

Terveyttä edistävä liikunta kunnissa vuonna 2012

TEAviisari

TERVEYTTÄ EDISTÄVÄ LIIKUNTA KUNNISSA VUONNA 2012

Tiedonkeruulomake lähetettiin kaikkiin Suomen kuntiin keväällä 2012. Vastaajat olivat liikuntatoimen yhdys- henkilöitä. Kaikkiaan 229 kuntaa (68 %) toimitti tietonsa syyskuuhun mennessä. Vastanneet kunnat kattoivat 88 prosenttia koko maan väestöstä.

Edellisen kerran kuntien terveyttä edistävää toimintaa selvittävä tiedonkeruu suoritettiin vuonna 2010, jolloin kaikkiaan 269 kuntaa (79 %) toimitti tiedot.

Liikunnan ja kansanterveyden julkaisuja 278
ISBN 978-951-790-345-5
ISSN 0357-2498

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Suomen Kuntaliitto
Kunnossa kaiken ikää -ohjelma
Opetus- ja kulttuuriministeriö

Toimittaja: Noora Moilanen
Työryhmä: Jyrki Komulainen, Vesa Saaristo, Kari Sjöholm, Timo Ståhl
Ulkoasu: Kotisaari Graphic Management Oy
Kuvat: Jiri Halttunen, Studio Juha Sorri
Paino: Kirjapaino Kari 2013
Jakelu: Kunnossa kaiken ikää -ohjelma
Viitaniementie 15a, 40720 Jyväskylä
www.kki.likes.fi

Jyväskylä 2013
Copyright © Kunnossa kaiken ikää -ohjelma

SITOUTUMINEN

kuvaa terveysliikunnan asemaa kunnan strategia-asia- kirjoissa ja toimialan vuosittaisissa talous- ja toiminta- suunnitelmissa.

JOHTAMINEN

kuvaa terveysliikunnan organisointia, vastuun määritte- lyä ja toimeenpanoa.

SEURANTA JA ARVIOINTI

kuvaavat liikunta-aktiivisuuden ja siihen vaikuttavien tekijöiden seurantaa ja analyysiä väestöryhmittäin sekä niiden raportointia yksikön johtoryhmälle ja luottamus- henkilöille.

VOIMAVARAT

kuvaavat henkilöstön ja muiden voimavarojen mitoitusta ja osaamista.

OSALLISUUS

kuvaa kuntalaisten mahdollisuuksia osallistua liikun- tapalvelujen ja liikuntaympäristön kehittämiseen ja arviointiin sekä palautteen keräämistä ja raportointia.

ESIPUHE

Tässä raportissa kuvataan keskeisimmät tulokset tiedonkeruusta, joka lähetettiin kuntien liikuntatoimille keväällä 2012. Ensimmäinen tiedonkeruu suoritettiin vuonna 2010. Tiedonkeruiden tavoitteena on selvittää vertailukelpoisella tavalla kuntien aktiivisuutta terveysliikunnan edistämisessä sekä kuvata tilanteen muuttumista. Yksityiskohtaiset tiedot löytyvät kuntakohtaisesti TEAviisari-verkkopalvelusta (www.thl.fi/TEAviisari).

Kunnan toimenpiteitä terveysliikunnan edistämiseksi tarkastellaan viidestä näkökulmasta: sitoutuminen, johtaminen, seuranta ja arviointi, voimavarat sekä osallisuus. Näiden näkökulmien avulla muodostuu kokonaiskuva kunnan terveysliikunnan edistämisestä. Eri näkökulmia tarkastelemalla nähdään, mitkä ovat keskeisimmät alueet, joilla tarvitaan parannusta ja missä ovat tämän hetken vahvuudet.

Tiedonkeruu toteutettiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoimana yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön liikuntayksikön, Suomen Kuntaliiton ja Kunnossa kaiken ikää -ohjelman kanssa. Haluamme kiittää kaikkia vastanneita kuntia ja erityisesti lomakkeen valmisteluun osallistuneita asiantuntijoita ELY-keskuksista, Espoon, Helsingin, Jyväskylän ja Turun kaupungeista sekä Valo ry:stä (Nuori Suomi ry) ja Suomen Latu ry:stä. Toivomme, että tämän julkaisun myötä lukijat saavat uusia ajatuksia ja tukea terveysliikunnan edistämiseksi kunnissa.

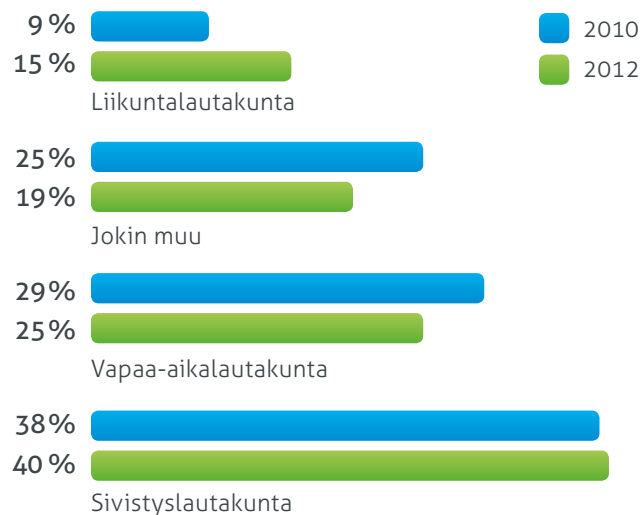
Vesa Saaristo, *Terveiden ja hyvinvoinnin laitos*
Kari Sjöholm, *Kuntaliitto*
Jyrki Komulainen, *Kunnossa kaiken ikää -ohjelma*

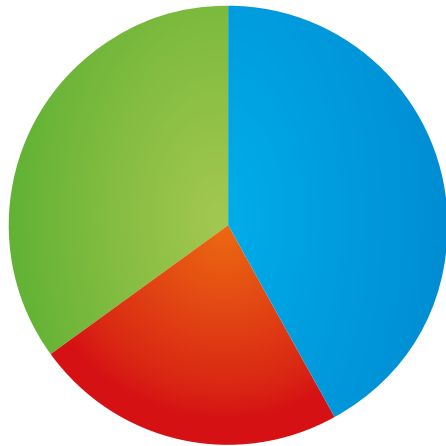

Liikunnan organisointi kunnissa

Liikunnan edistämisestä kunnassa vastaa hieman aiempaa useammin liikuntalautakunta tai muu vastaava toimielin (2010: 9 %, 2012: 15 %). Pienemmissä kunnissa liikunnan edistäminen on edelleen useimmin sivistyslautakunnan ja suurissa kunnissa liikuntalautakunnan vastuulla.

Liikunnasta vastaava luottamusorganisaatio kunnissa vuosina 2010 ja 2012.

2012

- 42 % Ei tietoa
- 23 % Ei ole käsitelty
- 35 % On käsitelty

Liikunnan edistämisen käsitteleminen sosiaali- ja terveystoimen asiakirjoissa.

Sitoutuminen terveysliikunnan edistämiseen

STRATEGIATASOLLA EDELLEEN KEHITETTÄVÄÄ

Kuntalaisten liikunnan edistämistä oli käsitelty vuosien 2009–2012 kuntastrategiassa hieman yli puolessa (54 %) kunnista. Kaupunkimaisissa kunnissa osuus on 75 prosenttia, ja maaseutumaisissa kunnissa jäädään alle 50 prosentin.

Peräti 42 prosenttia vastanneista ilmoitti, ettei tiedä, onko liikunnan edistämistä käsitelty sosiaali- ja terveystoimen strategisissa asiakirjoissa. Liikunnan edistämistä oli käsitelty sosiaali- ja terveystoimen asiakirjoissa edelleen vain kolmanneksessa (35 %) kunnista. Ympäristötoimen ja teknisen toimen strategisissa asiakirjoissa liikunnan edistämistä käsitellään hieman vuoden 2010 tiedonkeruuta useammin.

POIKKIHALLINNOILLISTEN TYÖRYHMIEN MÄÄRÄ ENNALLAAN

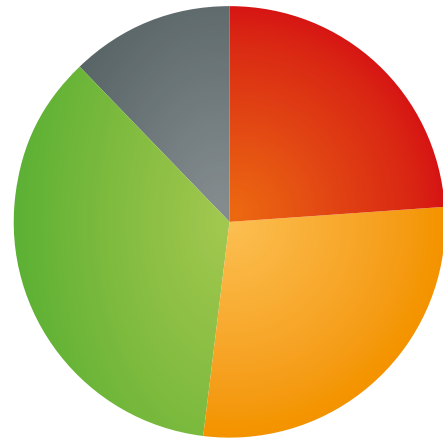
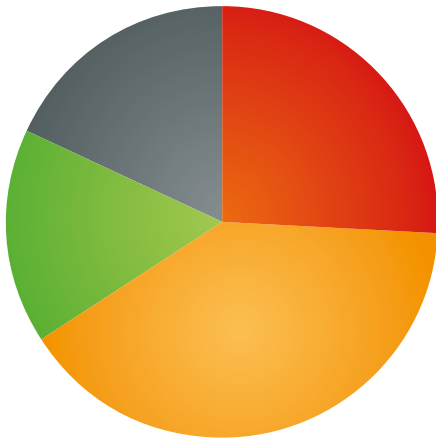
Liikunnan edistämistä käsittelevien poikkihallinnollisten työryhmien yleisyys kunnissa ei ole muuttunut vuoden 2010 tiedonkeruusta. Sekä vuonna 2010 että vuonna 2012 70 prosentissa kunnista oli liikunnan edistämistä käsittelevä poikkihallinnollinen työryhmä joko liikunta-toimen (37 %) tai jonkin muun toimialan (33 %) vetämänä.

LÄHILIIKUNTAPAIKKOJEN KEHITTÄMINEN

Lähiliikuntapaikkojen kehittämiseksi on luotu kuntakoh-
tainen suunnitelma useimmin osana muuta strategista
suunnittelua (27 %), liikuntastrategiaa (15 %) tai liikun-
tapaikkastrategiaa (9 %). Vajaassa puolessa kunnista
lähiliikuntapaikkastrategiaa tai -suunnitelmaa ei ole (41
%) tai asiasta ei ole tietoa (4 %). Erillinen lähiliikunta-
paikkastrategia on vain viidessä prosentissa kunnista.
Lähiliikuntapaikkojen kehittäminen on yleistynyt vuo-
desta 2010 erityisesti kaupunkimaisissa kunnissa: peräti
82 prosentissa kaupunkimaisista kunnista on suunnitel-
ma lähiliikuntapaikkojen kehittämiseksi.

LIIKUNTA-AKTIIVISUUS RAPORTOIDAAN YHÄ USEAMMASSA HYVINVOINTIKERTOMUKSESSA

Kunnassa toteutettavaa hyvinvointipolitiikkaa kuvaa
hyvinvointikertomus. Liikunnan osuus hyvinvointiker-
tomuksessa vaikuttaa lisääntyneen: kuvaus kuntalaisten
liikunta-aktiivisuudesta oli sisällytetty hyvinvointiker-
tomukseen 36 prosentissa kunnista, kun vastaava osuus
vuonna 2010 oli 16 prosenttia. Neljänneksessä (24 %) kunnista hyvinvointikertomusta ei laadita edelleen lain-
kaan.

Kuvaus kuntalaisten liikunta-aktiivisuudesta hyvinvointikertomuksessa.

2010

- 26 % Hyvinvointikertomusta ei laadita
- 40 % Kuvaus ei sisälly
- 16 % Kuvaus sisältyy
- 18 % Ei tietoa

2012

- 24 % Hyvinvointikertomusta ei laadita
- 28 % Kuvaus ei sisälly
- 36 % Kuvaus sisältyy
- 12 % Ei tietoa

Liikunnan johtaminen kunnissa

TERVEYTTÄ EDISTÄVÄN LIIKUNNAN KOORDINOINTI

Noin 70 prosentissa kunnista on sovittu, mikä hallinto-kunta koordinoi terveyttä edistävää liikuntaa kokonaisuutena (2010: 56 %). Koordinointivastuu vaikuttaisi olevan aiempaa useammassa kunnassa liikuntatoimella (2010: 40 %, 2012: 56 %). Perusterveydenhuollolla koordinointivastuu on vain neljässä prosentissa kunnista. Kun vielä vuonna 2010 koordinoinnista ei ollut sovittu tai se oli epäselvää yli 40 prosentissa kunnista, oli näiden kuntien osuus pudonnut vuonna 2012 alle kolmannekseen (30 %).

Tästä huolimatta yli puolessa (52 %) kunnista ei ole sovittu työnjaosta liikunnasta ja perusterveydenhuollosta vastaavien tahojen kesken terveyttä edistävän liikunnan kehittämisessä ja edistämisessä.

LIIKUNNAN EDISTÄMISEN SEURANTA YLEISTYNYT

Vuoden 2010 tiedonkeruun mukaan noin puolet kunnista oli määritellyt toiminta- ja taloussuunnitelmassa tavoitteet ja toimenpiteet lasten, työikäisten ja ikääntyvien liikunta-aktiivisuuden edistämiseksi. Seurantamittarit oli määritelty noin kolmanneksessa kunnista.

Lasten ja nuorten liikunnan osalta tavoitteiden, toimenpiteiden ja seurantamittareiden määrittelemisen liikunnan edistämisestä vastaavan toimialan toiminta- ja taloussuunnitelmassa oli vuoden 2012 tiedonkeruussa huomattavasti vuoden 2010 tiedonkeruuta yleisempää. Seurantamittarit oli vuonna 2012 määritelty yli puolessa (52 %) kunnista, kun vuonna 2010 vastaava osuus oli vain 27 prosenttia.

Tavoitteet (52 %) ja toimenpiteet (55 %) työikäisten liikunnalle määritellään edelleen noin puolessa kunnista. Vaikka seuranta on myös työikäisten liikunnan osalta yleistynyt, määritellään seurantamittarit edelleen alle puolessa kunnista (2010: 34 %, 2012: 41 %).

Vuoden 2012 tiedonkeruussa selvitettiin lisäksi vastaavat tiedot maahanmuuttajien ja erityisryhmien liikunnan sekä sukupuolten tasa-arvon osalta. Erityisryhmien liikunnan osalta tavoitteet ja toimenpiteet on määritetty noin puolessa kunnista sekä resurssit (46 %) ja seurantamittarit (41 %) vajaassa puolessa kunnista. Maahanmuuttajien liikunnan ja sukupuolten tasa-arvon osalta luvut liikkuvat kymmenen prosentin tietämissä.

JOHTO KÄSITTELEE KOKO VÄESTÖN LIIKUNTAA EDISTÄVIÄ TOIMENPITEITÄ YHÄ USEAMMASSA KUNNASSA

Vuoden 2012 tiedonkeruussa 62 prosenttia kunnista ilmoitti, että liikunnan edistämisestä vastaavassa johtoryhmässä tai luottamushenkilöhallinnossa oli päätetty koko kunnan väestön liikuntaa edistävästä toimenpiteistä vuosina 2011–2012. Vuosina 2009–2010 toimenpiteistä oli päätetty puolessa kunnista. Yli 20 000 asukkaan kunnissa osuus oli vuonna 2012 peräti 87 prosenttia, ja pienissäkin kunnissa osuus oli noussut kolmanneksesta yli puoleen (56 %).

Kuntien nimeämät tärkeimmät toimenpiteet olivat useimmin liikuntapaikkarakentamiseen tai liikuntapaikkojen kunnossapitoon liittyviä toimenpiteitä, joista erityisesti esille nousi lähiliikuntapaikkojen rakentaminen. Usein oli mainittu myös erilaiset strategiat, suunnitelmat ja ohjelmat sekä terveysliikuntahankkeet, -kampanjat tai -projektit. Liikunnan edistämiseksi kunnat panostavat lisäksi muun muassa liikuntavuorojen maksuttomuuteen tai tukemiseen, ohjattuun liikuntaan, tapahtumiin sekä liikuntaneuvontaan tai liikunnan palveluketjun kehittämiseen.

Toimenpiteiden seuranta ja arviointi

KUNTALAISTEN LIIKUNTA-AKTIIVISUUDEN SEURANTA

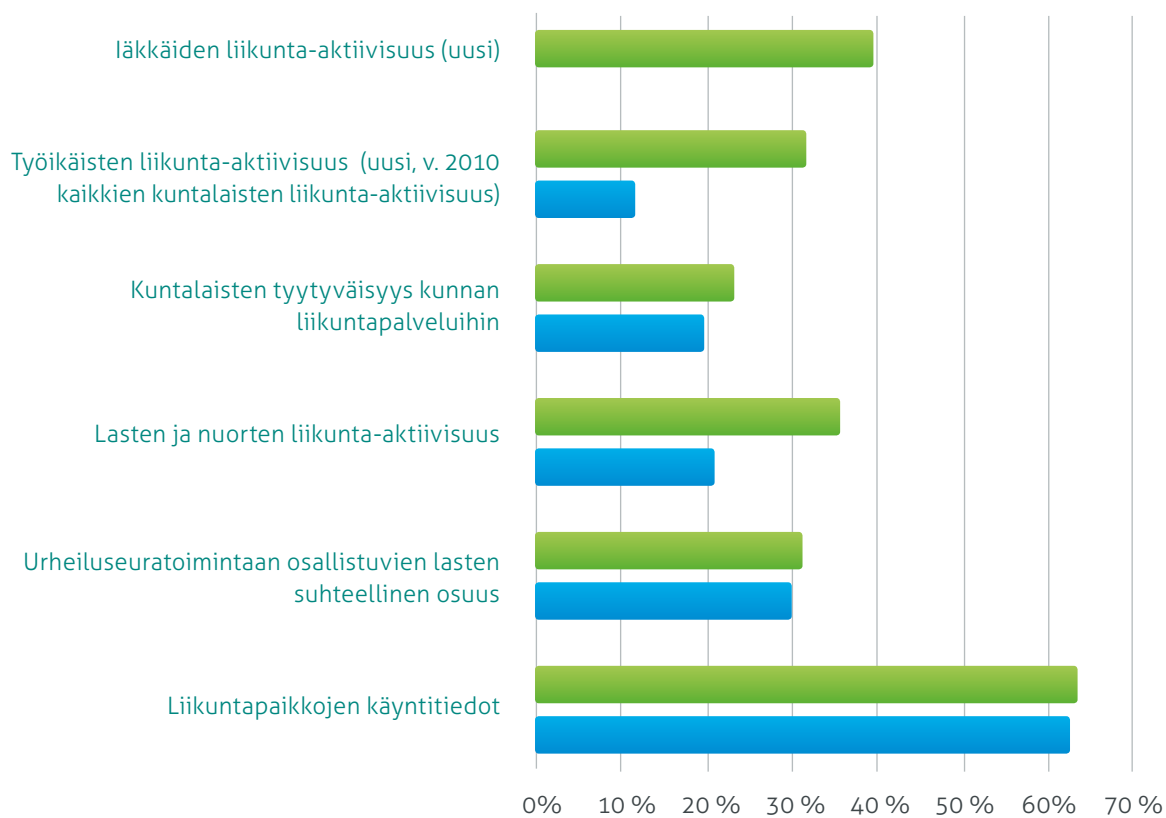
Lasten ja nuorten liikunta-aktiivisuutta seurataan aiempaa useammassa kunnassa. Lasten ja nuorten liikunta-aktiivisuutta ei seurattu vuonna 2010 lainkaan yli puolessa (55 %) kunnista, ja vuonna 2012 vastaava osuus oli enää 36 prosenttia. Lähes puolet kunnista seuraa lasten ja nuorten liikunta-aktiivisuutta vuosittain tai jatkuvasti. Useimmin lasten liikunta-aktiivisuutta seurataan seuratoiminnan osallistujamäärien kautta.

Työikäisten liikunta-aktiivisuutta seurataan vuosittain noin kolmanneksessa (35 %) kunnista. Yli puolessa (56 %) kunnista seurantaa ei tehdä lainkaan. Iäkkäiden liikunta-aktiivisuutta seurataan 55 prosentissa kunnista – suurimassa osassa vuosittain. Liikuntapaikkojen käyntitietoja seurataan edelleen hyvin aktiivisesti (81 %), ja yhä useampi kunta ilmoittaa seuraavansa kuntalaisten tyytyväisyyttä liikuntapaikkoihin tai -palveluihin (2010: 56 %, 2012: 70 %).

LASTEN JA NUORTEN LIIKUNNAN RAPORTOINTI KASVUSSA

Lasten ja nuorten liikunnasta tehdään kunnissa aiempaa useammin vuosittainen raportoitava yhteenvedo: 2010 tiedonkeruussa yhteenvedon ilmoitti tekevänsä 21 prosenttia kunnista ja vuonna 2012 37 prosenttia kunnista.

Työikäisten liikunta-aktiivisuudesta raportoi vuosittain 33 prosenttia kunnista ja iäkkäiden liikunta-aktiivisuudesta 41 prosenttia kunnista. Vuonna 2010 kaikkien kuntalaisten liikunta-aktiivisuudesta ilmoitti raportoivansa vuosittain 12 prosenttia kunnista. Liikuntapaikkojen käyntitietojen, kuntalaisten tyytyväisyyden kunnan liikuntapaikkoihin ja palveluihin sekä urheiluseuratoimintaan osallistuvien lasten suhteellisen osuuden raportoinnissa ei ole tapahtunut muutosta.

Vuosittainen yhteenveto, joka raportoidaan toimintakertomuksessa tai vastaavassa.

Liikunnan edistämisen voimavarat

LIIKUNNAN HALLINNON JA SUUNNITTELUN HENKILÖSTÖ

Keskimäärin liikunnan hallinnon ja suunnittelun henkilöstöä oli 0,8 henkilötyövuotta 10 000 asukasta kohden. Kokopäiväinen työntekijä tai enemmän 10 000 asukasta kohti oli 40 prosentissa vastanneista kunnista. Liikunnan edistämisestä kunnassa vastaavan johtavan viranhaltijan nimike oli kunnissa useimmin kulttuuri-, nuoriso- tai vapaa-aikasihteeri, vapaa-aikajohtaja tai -päällikkö / vapaa-aikatoimen johtaja tai liikuntasihteeri. Muita yleisiä nimikkeitä olivat liikuntatoimenjohtaja/liikuntajohtaja, sivistystoimenjohtaja/-päällikkö ja liikuntapalvelupäällikkö.

Neljännes viranhaltijoista käyttää koko työaikansa liikunnan hallintoon ja suunnitteluun. Hallintohenkilöstön määrässä on kuitenkin suuria eroja suurten ja pienten kuntien välillä: kaupunkimaisista kunnista lähes kahdessa kolmanneksessa (61 %) johtava viranhaltija käyttää koko työaikansa hallintoon ja suunnitteluun, kun taas maaseutumaisissa kunnissa vain 9 prosentissa. 15 prosentissa kunnista johtava viranhaltija käyttää hallintoon ja suunnitteluun työajastaan vähemmän kuin yhden päivän viikossa. Vajaassa puolessa (41 %) kunnista on joh-

tavan viranhaltijan lisäksi muita liikunnan hallinnon ja suunnittelun ammattihenkilöitä.

KUNNILTA VAHVAA TUKEA HARJOITUSVUOROILLE

Lasten ja nuorten liikuntavuorot sekä koulujen liikuntasaleissa että urheilu- ja pallokentillä ovat valtaosassa kuntia maksuttomia. Muiden sisäliikuntatilojen osalta lasten ja nuorten vuorot ovat maksuttomia noin puolessa (53 %) kunnista.

Aikuisten liikuntavuorojen osalta tilanne ei ole myöskään muuttunut olennaisesti vuodesta 2010: aikuisten vuorot urheilu- ja palloilukentillä ovat pääosassa kunnista maksuttomia (84 %) tai maksut ovat nimellisiä. Myös sisäliikuntatiloissa vuorot olivat maksuttomia tai maksut olivat nimellisiä (enintään 10 % todellisista kustannuksista) yli puolessa kunnista.

On otettava huomioon, että välillisen tuen merkitys esimerkiksi urheiluseuroille on suuri. Välillisen tuen määrä on Suomen Kuntaliiton arvion mukaan moninkertainen verrattuna suoraan tukeen eli toiminta-avustuksiin.

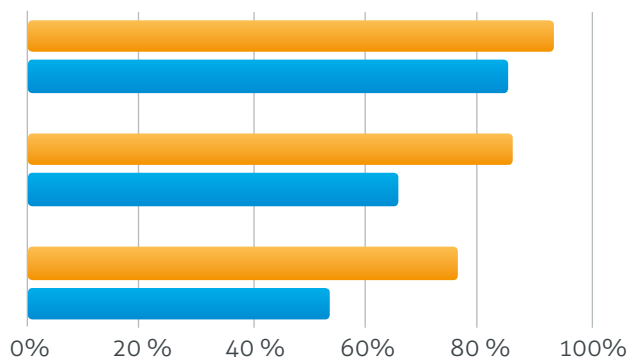
Maksut alle 10 prosenttia todellisista ylläpito ja pääomakuluista

- Lasten ja nuorten harjoitusvuoroilla
- Aikuisten harjoitusvuoroilla

Urheilu- ja pallokentät

Koulujen liikuntasalit

Muut sisäliikuntatilat

Kuntalaisten osallisuus

YHTEISTYÖ LIIKUNTAPALVELUITA TUOTTAVIEN TAHOJEN KANSSA

Liikuntaseurojen ja kuntien yhteiselimien yleisyys ei ole muuttunut merkittävästi vuoden 2010 tiedonkeruusta. Säännöllisesti kokoontuvia kunnan sekä seurojen ja yhdistysten yhteisiä asiantuntijaelimiä järjestetään 24 prosentissa kunnista (2010: 17 %) ja kunnan koolle kutsumia yhteiskokouksia 69 prosentissa kunnista (2010: 68 %).

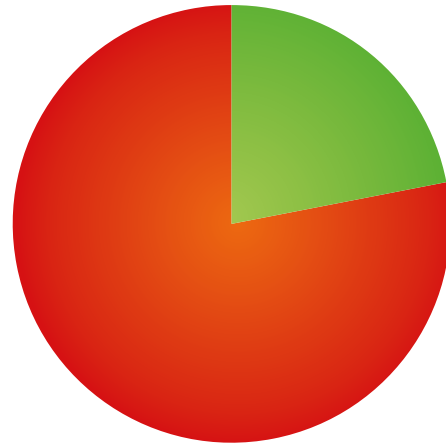
Kunnan yhteistyö palveluntuottajien kanssa on yleisempää suurissa kuin pienissä kunnissa. Yli 50 000 asukkaan kunnista lähes kaikissa järjestetään yhteiskokouksia, kun taas säännölliset asiantuntijaelimet olivat yleisimpiä 10 000–20 000 asukkaan kunnissa.

KUNTALAISTEN KUULEMINEN

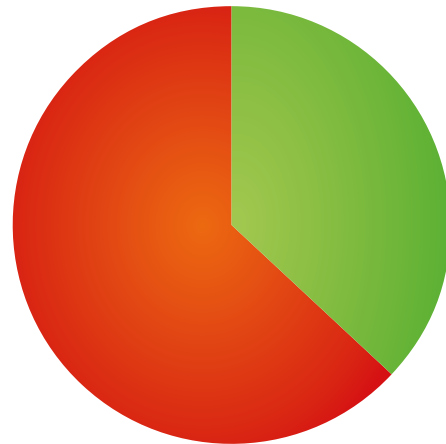
Kuntalaisten kuuleminen vaikuttaa yleistyneen hieman tiedonkeruiden välillä: kuntalaisten kuulemistilaisuuksia oli järjestetty vuonna 2009 reilussa viidenneksessä (22 %) kunnista, ja vuonna 2011 vastaava luku oli 37 prosenttia.

Hieman yli puolet suurista kunnista järjestää asukkaiden kuulemistilaisuuksia. Valtaosassa kunnista asukkaiden mahdollisuudet vaikuttaa liikuntapalvelujen suunnitteluun ovat edelleen hyvin rajalliset.

2009

- 22 % Järjestettiin
- 78 % Ei järjestetty

2011

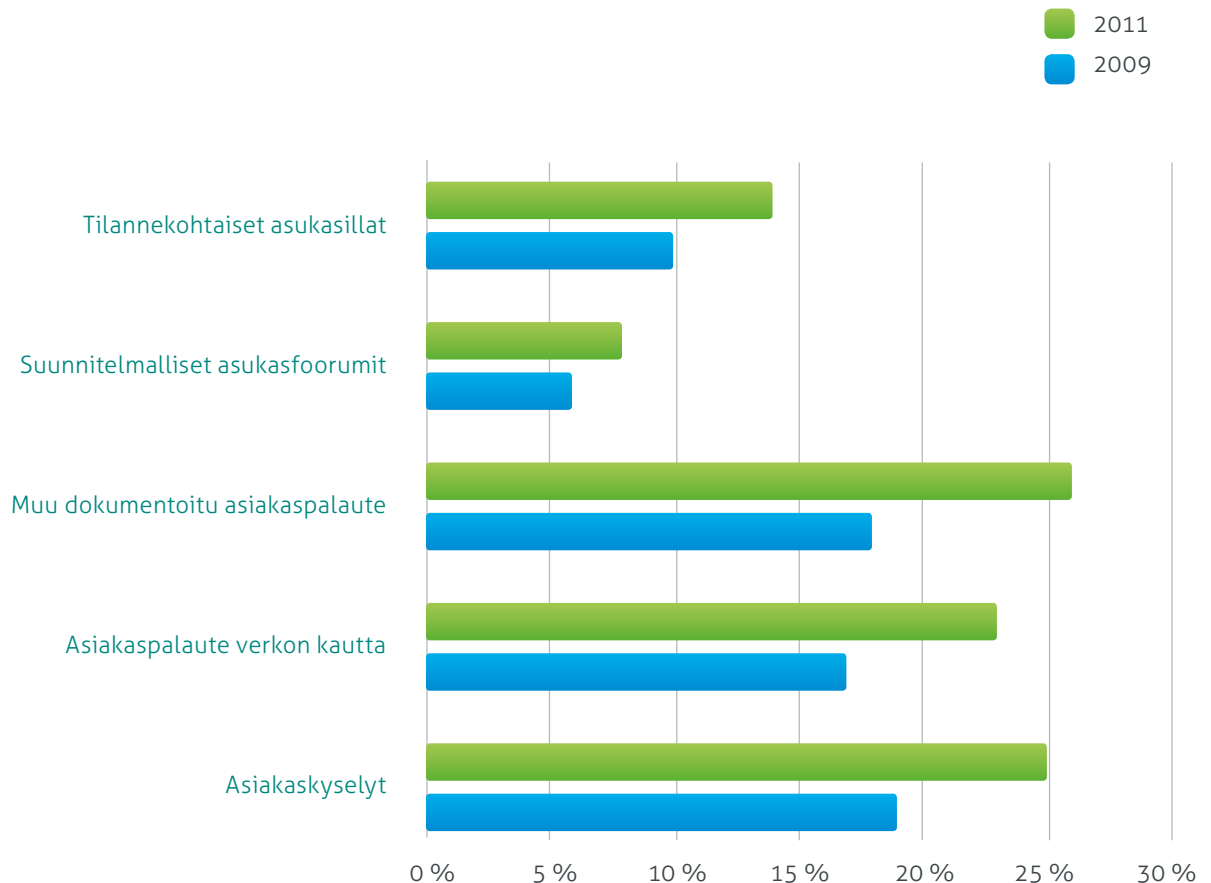
- 37 % Järjestettiin
- 63 % Ei järjestetty

Kunnan järjestämät asukkaiden kuulemistilaisuudet vuosina 2009 ja 2011.

PALAUTTEEN KERÄÄMINEN

Asiakaskyselyjä tehdään hieman aiempaa useammassa kunnassa. Erityisesti verkon hyödyntäminen asiakaspalautteen keräämisessä on yleistynyt: peräti 92 prosenttia kunnista kerää asiakaspalautetta verkossa, kun kaksi vuotta aiemmin vastaava luku oli 67 prosenttia.

Vaikka asiakaspalautteen raportointi toimintakertomuksessa vaikuttaa olevan hieman edellistä tiedonkeruuta aktiivisempaa, on se edelleen harvinaista.

Asiakaspalautetta on kerätty ja käsitelty liikunnasta vastaavan toimialan toimintakertomuksessa tai vastaavassa.

Muut koko väestön liikunnan edistämisen ydintoiminnot

KOHDENNETUT LIIKUNTARYHMÄT JA LIIKUNTANEUVONTA

Kunnissa järjestetään kohdennettuja liikuntaryhmiä erityisesti iäkkäille (89 %), työikäisille (81 %) sekä urheiluseuratoiminnan ulkopuolella oleville lapsille ja nuorille (77 %). Myös liikkumisesteisille (61 %) ja painonhallintaa tarvitseville järjestetään kohdennettuja liikuntaryhmiä yli puolessa kunnista. Sen sijaan maahanmuuttajataustaisille, työttömille ja opiskelun ulkopuolella oleville nuorille kohdennettua liikuntaa järjestetään edelleen harvassa kunnassa, vaikka määrät ovat lisääntyneet vuodesta 2010.

LIIKETTÄ KOULUPÄIVIIN

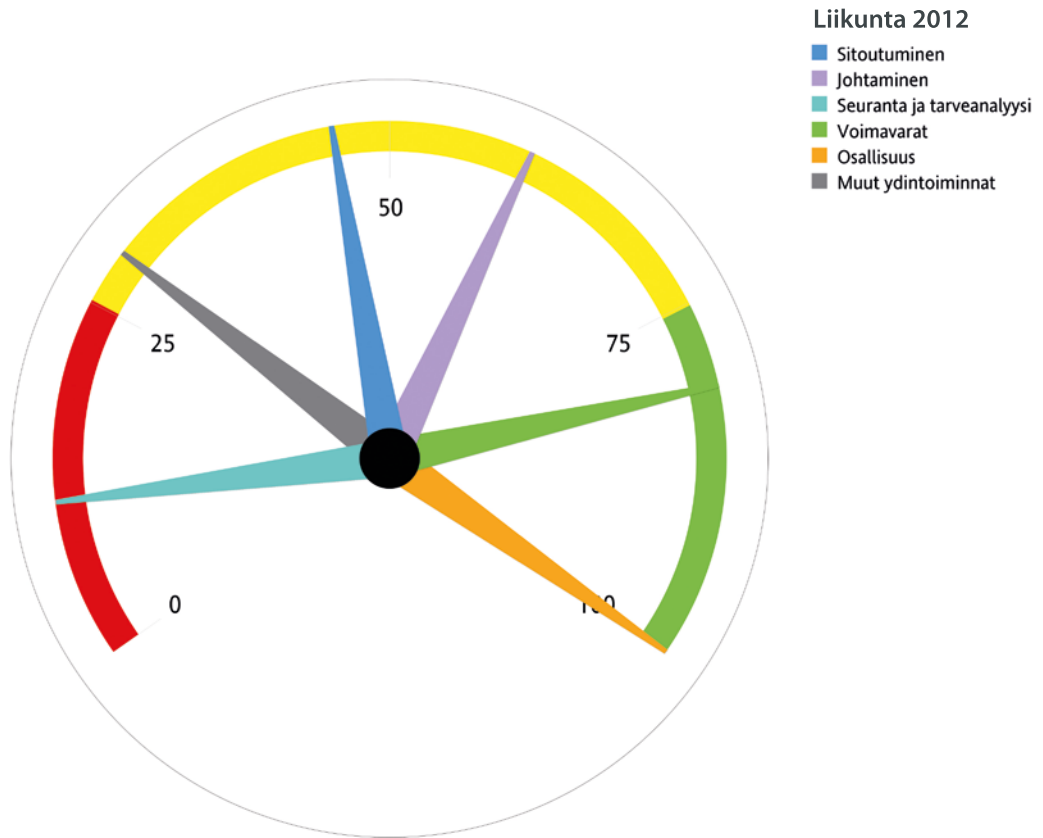
Koulujen pihoja on kehitetty lähiliikuntapaikoiksi lähes kaikissa kunnissa (96 %), mutta lähes joka kolmannen kunnan kouluissa ei pystytty hyödyntämään sisäliikuntatiloja koulupäivän aikana liikuntatuntien ulkopuolella. Koulumatkoilla ja välituntitoiminnalla on mahdollista lisätä koululaisten fyysistä aktiivisuutta, sillä harvan kunnan kaikissa kouluissa aktivoitiin oppilaita koulumatkan kulkemiseen lihasvoimin (18 %), liikuttiin pitkillä välitunneilla (7 %) tai koulutettiin oppilaita välituntitoiminnan vertaisohjaajiksi (7 %). (THL 2012.)

Terveyttä edistävä liikunta kunnissa 2012 -julkaisu nostaa esille keskeisiä toimenpiteitä kunnan terveyttä edistävän liikunnan kehittämiseksi. Lisäksi julkaisussa verrataan vuoden 2012 tietoja vuonna 2010 tehtyyn ensimmäiseen tiedonkeruuseen.

Kuntakohtaiset tiedot ovat vapaasti tarkasteltavissa maksuttomassa TEAviisari-verkkopalvelussa.

www.thl.fi/TEAviisari

Lähteet:

Terveyttä edistävä liikunta kunnissa vuonna 2010 – TEAviisari. Liikunnan ja kansanterveyden julkaisu 250. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämiskeskitys LIKES.

Terveyttä edistävä liikunta kuntien toiminnassa 2012. Tiedä ja toimi -kortti. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.